

Сільськогосподарські кооперативи: проблеми і перспективи

Ярема Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

У статті проаналізовано суть, значення та проблеми функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їхній вплив на розвиток сільських територій. Запропоновано заходи щодо формування ефективних умов для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як невід'ємного складника агропромислового комплексу України.

Ключові слова: сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сільські території, кооперація, виробничий кооператив, сільське господарство.

Ярема Л.В. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ КООПЕРАТИВЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье проанализированы суть, значение и проблемы функционирования сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов, их влияние на развитие сельских территорий. Предложены меры по формированию эффективных условий для развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов как неотъемлемой составляющей агропромышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, сельские территории, кооперация, производственный кооператив, сельское хозяйство.

Yarema L.V. AGRICULTURAL COOPERATIVE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

The essence, significance and problems of functioning of agricultural servicing cooperatives functioning and their impact on the development of rural areas are analyzed; measures to create effective conditions for the development of agricultural service cooperatives as an integral part of the agro-industrial complex of Ukraine are proposed.

Keywords: agricultural servicing cooperative, rural territories, cooperation, production cooperative, agriculture.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні в Україні питання вимірювання села та зайнятості у сільській місцевості є першочерговими. Агропідприємства частково забезпечують селян роботою, однак вони не можуть забезпечити комплексного вирішення всіх проблем. Вказані явища спричинили суттєве погіршення соціально-економічного становища більшості населення, зростання агресивності ринкового середовища у зв'язку з виникненням і загостренням конкуренції [1]. Це змусило сільськогосподарських товаровиробників шукати механізми самопомоги та самозахисту проти тиску ринку шляхом спільного здійснення окремих господарських функцій.

Шукаючи механізми розвитку сільських територій, слід звернути увагу на міжнародний досвід. Одним із найкращих механізмів для розвитку села та наповнення місцевих бюджетів є кооператив. Відродження ко-

операції на території всієї країни в умовах децентралізації створить перспективи для процвітання сільських громад та реформування аграрного сектору. Успішний досвід кооперації повертає людям упевненість у тому, що вони можуть бути самодостатніми та отримувати гідний дохід своєю працею. Кооперативний рух вибудовує новий принцип – зростання економіки знизу догори – та створює ефект сталого розвитку для місцевих громад. Це шлях до відродження українського села. Проте розвиток кооперації в сільському господарстві гальмується низкою чинників, насамперед це недосконалість державного законодавства, відсутність належної допомоги товаровиробникам; пасивність сільського населення та відсутність лідерів, слабкість соціального капіталу на селі; нестача фінансових ресурсів для створення та ефективного функціонування сервісних кооперативних формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основні засади функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні сформуливали такі вчені, як: В. Бабаєв, С. Бабенко, Я. Гаєцька-Колотило, В. Зіновчук, В. Семчик, А. Пантелеймоненко, В.В. Гончаренко, В.В. Зіновчук, М.Й. Малік, Л.В. Молдаван, А.О. та ін. Сьогодні однією з найважливіших умов для сільських територій є пошук механізмів усунення соціально-економічних проблем у сільській місцевості, зокрема акцентується увага на розвиток та підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [2]. Уважають, що сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – це підприємство, створене для надання послуг переважно своїм членам на засадах взаємодопомоги і економічного співробітництва. Такий кооператив може надавати послуги зі зберігання й реалізації сільськогосподарської продукції та її переробки, матеріально-технічного постачання, ремонту і технічного обслуговування, виконання окремих видів сільськогосподарських робіт.

Проте заходи щодо забезпечення ефективного розвитку вказаних структур висвітлено недостатньо і потребують подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи наявність досить значних досліджень із проблем функціонування сільськогосподарських кооперативів і визнаючи безсумнівний внесок у розроблення напрямів підвищення їхньої діяльності, не можна не відзначити недостатнє опрацювання питань, пов'язаних із впливом кооперативних формувань на розвиток сільських територій регіону.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є пошук шляхів забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які сприятимуть відродженню сільських територій. Відповідно до встановленої мети визначено такі завдання: розкрити суть сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх значення для розвитку сільських територій; виділити й проаналізувати основні проблеми їх функціонування та запропонувати шляхи розв'язання

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні кооперативний рух поширений майже в усіх прогресивних країнах світу, адже у кінцевому підсумку він дає переваги не лише учасникам об'єднання, а й економіці країни у цілому. Забезпечення високого

рівня зайнятості населення, підвищення його добробуту, самодостатності сільських територій можливі за умови ефективного розвитку насамперед сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Успішний досвід кооперації повертає людям упевненість у тому, що вони можуть бути самодостатніми та отримувати гідний дохід своєю працею. Кооперативний рух вибудовує новий принцип – зростання економіки знизу догори – та створює ефект сталого розвитку для місцевих громад. Однак якщо порівнювати загальносвітові тенденції розвитку кооперативного руху із вітчизняним досвідом, то сучасному розвитку кооперації в Україні властиві деякі особливості, які також стримують її подальший розвиток:

– по-перше, хоча українська кооперація відроджується на базі визнаних міжнародних кооперативних принципів та цінностей, проте процес оновлення вітчизняної кооперації слабо підтримується сучасними теоретичними положеннями, науковими концепціями і ринковим досвідом. У результаті такого оновлення кооперація виявилася недостатньо адаптованою [3];

– по-друге, її розвиток має дещо односторонній, звужений характер із переважанням організаційно-економічних аспектів, у результаті чого втрачаються соціально-економічні, культурно-просвітницькі тощо складники цього процесу;

– по-третє, розвиток кооперації в Україні відображає також проблеми формування ринкового середовища. У нових умовах кооперативні підприємства й організації об'єктивно прагнуть до використання ринкових методів господарювання, щоб успішно конкурувати з корпоративними формуваннями;

– по-четверте, українська кооперація розвивається фрагментарно, без належної взаємодії різних її видів та координації їхнього розвитку, що істотно заважає кооперації реалізувати всі свої переваги. Зазначені вади кооперативного руху, віддзеркалюють також ті проблеми, які утворилися в процесі становлення і розвитку сучасних форм кооперації в Україні у цілому. Законодавчі акти, що регламентують діяльність сільськогосподарських кооперативів в Україні, є недосконалими. Сьогодні потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні залишається нереалізованим. Кількість виробничих кооперативів у 2008–2017 рр. постійно знижувалася, невеликою є кількість обслуговуючих кооперативів.

Виробничий кооператив є юридичною особою, яка створюється громадянами для

господарської діяльності на засадах підприємництва [5]. Основною причиною зниження кількості виробничих сільськогосподарських кооперативів є неможливість використовувати найману працю, що передбачено кооперативними принципами, закріпленими в законодавстві. Як наслідок, виробничому сільськогосподарському кооперативу важко реагувати на ринкову кон'юнктуру, зменшуючи чисельність працівників за низького попиту та наймаючи додаткову робочу силу за зростання ринку. Врешті, сільськогосподарський виробничий кооператив позбавляється перспектив подальшого існування і, як правило, або припиняє свою діяльність, або відбувається його реорганізація у певний вид господарського товариства. Натомість перспективи розвитку існують у сільськогосподарській обслуговуючій кооперації, яка є ключовим механізмом самоорганізації сільських товаровиробників, захисту невеликих селянських, фермерських господарств від недобросовісних посередницьких структур та залежності від них [4].

Тернопільщина традиційно вважається регіоном із домінуючим сільським господарством. До сільськогосподарських товаровиробників області належать підприємства всіх організаційно-правових форм господарювання, основним видом діяльності яких є виробництво сільськогосподарської продукції, а саме: господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи, приватні сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, державні сільськогосподарські підприємства та ін.

Сільське господарство Тернопільської області є одним із найважливіших елементів економіки, має величезний вплив на всі загальноекономічні показники. За обсягом виробництва в галузевій структурі сільського господарства Тернопільщини найбільше значення має виробництво продукції рослинництва. Слід зазначити, що потенціал сільського господарства області використаний наполовину. Криється він в економічному зміцненні малого виробника, розвитку кооперації. Варто відзначити цікаву тенденцію, що все більше великих українських компаній працює у форматі кооперації з малими та середніми виробниками. Така співпраця є вигідною: для великих гравців – це забезпечення якісної гарантованої за обсягами сировинної бази, для малих – можливість отримувати фінансову підтримку та виходити на нові ринки. Держава ж отримує зростання зайнятості у сільській місцевості. Впродовж 2016 р. започаткували діяльність

понад 3,3 тис. новостворених суб'єктів господарювання (425 юридичних осіб та понад 2,9 тис. фізичних осіб – підприємців). За структурним розподілом частка малих підприємств у загальній кількості підприємств області становить 95,3%, а частка середніх підприємств – 4,7%. Більшість суб'єктів середнього підприємства працює у промисловості – 37,8%, у сфері сільського, лісового та рибного господарства – 24,4%, на оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів припадає 13,9% середніх підприємств, 9,2% – на транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, 5,5% – на будівництво. Нині в області створено 26 об'єднаних територіальних громад, 888 фермерських господарств, 13 сільськогосподарських виробничих та 34 обслуговуючих кооперативів.

Основними проблемами, що стримують розвиток бізнесу в аграрному секторі області, є: складне податкове адміністрування; нестабільність та недосконалість регуляторного поля; часті зміни економічного законодавства та підзаконних актів; обмежений доступ до фінансових ресурсів; недостатня інформаційна та правова обізнаність суб'єктів підприємства; слабка матеріально-технічна база значної кількості малих підприємств; висока енергоємність виробництва; обмежена кооперація між різними сегментами підприємства; низький рівень упровадження інноваційної продукції та технологій у малому бізнесі; низький рівень міжнародного співробітництва та гармонізації українських стандартів з європейськими; обмежені можливості для експорту; незначна кількість об'єктів інфраструктури підтримки підприємства. Підтримка малого і середнього бізнесу повинна здійснюватися у формі розбудови інституційної інфраструктури разом із заходами, спрямованими на поліпшення середовища для ведення бізнесу.

Тернопільська область – екологічно найменш забруднений регіон, займає четверте місце за викидами забруднюючих речовин та екологічністю виробництва, у зв'язку із цим сільськогосподарські землі придатні до вирощування екологічно чистої продукції. Проте підтримка розвитку підприємства на сільських територіях, зокрема кооперативного руху та фермерства, недостатня.

Мешканці сільської місцевості ставляться із великою обережністю до всіх благих пропозицій, що отримують від будь-кого, чи то пропозиції європейських фондів, проектів, державних структур, агрохолдингу «МРІЯ» чи

інших компаній. Вони бояться допомоги, де потрібно хоча б частково прикласти і власні зусилля чи ресурси, бо переймаються, щоб це не виявився знову «радянський колгосп» або якийсь «сир у мишоловці». Відчуваються зневіра та розчарування. Відсутність цілеспрямованої роботи місцевих органів влади з ініціативними людьми на селі щодо початку власної справи, так із навчання людей основам кооперації є не менш важливою проблемою, ніж недосконалість законодавства та складнощі з фінансуванням кооперативів.

Отже, враховуючи вищевказане, можна виділити головні групи негативних чинників впливу на розвиток сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Зважаючи на вказані негативні чинники, виникає потреба розроблення заходів щодо створення ефективних умов для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як невід'ємного складника агропромислового комплексу України.

На нашу думку, центрами навчання кооперації та комунікації між селянами мали б стати місцеві управління агропромислового розвитку при РДА. Нині такі установи дуже часто

виконують лише роль збирачів статистики.

Під час засідання колеґії департаменту агропромислового розвитку голова Тернопільської ОДА Степан Барна наголосив, що популяризація кооперативного руху – одне з найголовніших завдань у галузі сільського господарства. Станом на 1 вересня у Тернопільській області зареєстровано 34 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Найбільше діючих кооперативів у Кременецькому районі – п'ять. Тернопільська обласна державна адміністрація взяла курс на підтримку кооперативного руху, який залишається незмінним. Загалом на підтримку кооперативного руху в області виділили майже 600 тис. грн. Проте поки що немає ініціативи щодо розвитку кооперативів в інших районах області, зокрема Теребовлянському, Збаразькому, Підгаєцькому, Монастириському.

Недосконале законодавство є одним із гальм для розвитку кооперативів, за словами експертів, тому що регулює діяльність аграрних кооперативів Закон «Про сільськогосподарську кооперацію». У нинішньому вигляді він є «скоріше гальмом кооперації». По-перше, у виробничому кооперативі

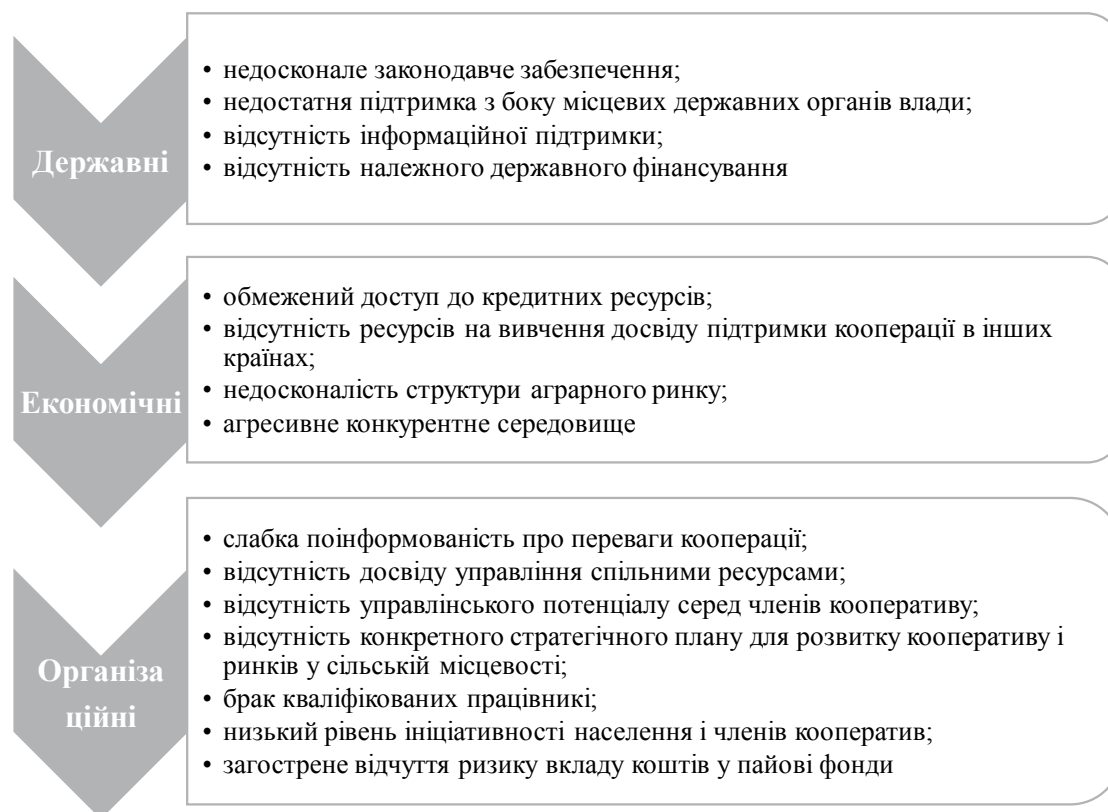

Рис. 1. Групи негативних чинників впливу на розвиток сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Джерело: складено автором

можуть брати участь тільки фізичні особи. По-друге, членам таких кооперативів не можна купувати та продавати один одному послуги та продукцію, «чого достатньо, аби кооперація в Україні не розвивалась узагалі». Також кооперативи позбавлені права отримувати прибуток, оскільки тоді втрачають статус неприбуткової організації, та розподіляти його між своїми членами. Крім того, чинне законодавство вводить штучний поділ кооперативів на виробничі та обслуговуючі, а селян-одноосібників зупиняє відсутність знань про кооперацію. Для ефективного використання економічного потенціалу області, подальшого розвитку соціальної сфери села в умовах реформування аграрного сектору економіки значну увагу необхідно приділяти розвитку сільськогосподарської кооперації, спрямовувати зусилля на створенні можливостей для дрібних виробників сільськогосподарської продукції, а саме: впроваджувати застосування кращих сортів і гібридів сільськогосподарських культур у галузі рослинництва та підвищення селекційно-генетичного потенціалу поголів'я худоби у галузі тваринництва (особливо в молочній галузі); підвищувати ступінь переробки сільськогосподарської продукції малими господарствами, кооперативами, збільшуючи їй додану вартість; створювати кращі можливості для реалізації сільськогосподарської продукції в межах регіону та експортні можливості; поліпшити доступ сільгоспвиробників до місцевого, національного та міжнародного ринків.

Висновки з цього дослідження. Наявні в Україні організаційно-економічні та правові умови не забезпечують розвиток кооперативного руху на селі. Водночас об'єднання селян у кооперативи сприятиме ефективній реалізації ресурсного потенціалу сільського господарства за збереження робочих місць, соціальному розвитку сільських територій. Поряд зі зміцненням фермерства та великотоварного приватного виробництва необхідно розвивати кооперативний рух на селі, який має стати важливим фундаментом структурної перебудови сільського господарства. З огляду на негативний вплив на функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів державних, економічних, організаційних чинників, виникає потреба у розробленні заходів щодо формування ефективних умов для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як невід'ємного складника агропромислового комплексу України, серед яких можуть бути:

удосконалення законодавчої бази та всебічна інформаційна підтримка сільськогосподарського кооперативного руху з боку держави;

сприяння та державна підтримка вітчизняних інтеграційних процесів щодо формування інститутів громадянського суспільства у сфері сільськогосподарської кооперації;

сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації шляхом послаблення податкового тиску;

посилення співпраці сільськогосподарських кооперативів з вищими навчальними закладами;

розвиток міжнародного досвіду співробітництва товаровиробників у сфері сільськогосподарської кооперації;

посилення конкурентоспроможності вітчизняних обслуговуючих кооперативів за рахунок поліпшення якості продукції;

залучення широкого кола соціально активних громадян до процесу розвитку сільськогосподарської кооперації шляхом економічної участі та популяризації кооперативної ідеї самодопомоги.

Найбільш актуальним напрямом оптимізації організаційно-економічних умов розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є вдосконалення законодавчої бази, яка регулює їхню діяльність, та поліпшення державної підтримки функціонування. Таким чином, розвиток вітчизняної сільськогосподарської обслуговуючої кооперації сприятиме створенню якісно нових відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, об'єднанню їхніх зусиль для вирішення економічних проблем, поліпшенню добробуту селян. На нашу думку, вирішення наведених проблем можливе лише за умови розроблення та ефективної реалізації Державної цільової програми розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. Вона повинна базуватися на позиціях: широкої пропаганди в засобах масової інформації сільськогосподарської кооперації як одного з видів зайнятості для різних соціально-вікових груп населення; формування стратегії розвитку сільськогосподарської кооперації, обслуговуючої зокрема, на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях; розвитку дорадчих і консультаційних служб щодо відкриття та основних засад функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; залучення вищих навчальних закладів аграрного профілю до підготовки фахівців зі створення та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блок Р., Гончаренко В.В., Пантелеймоненко А.О. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практ. посібник. К.: Урожай. 2001. 288 с.
2. Зіновчук В., Малік М., Молдаван Л. Кооперативні відносини в аграрному секторі. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. 1996. С. 363–385.
3. Україна на передодні міжнародного року кооперативів. URL: <http://www.Minagro.gov.ua/page/?12683>.
4. Малік М.Й., Лузан Ю.Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 3–9.
5. Молдаван Л.В., Крисанов Д.Ф., Удова Л.О. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності. Економіка АПК. 2010. № 11. С. 121–129.
6. Молдаван Л.В. Роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у процесі реорганізації КСП. К.: Тасіс, 2000. 52 с.

REFERENCES:

1. Blok R., Ghoncharenko V.V., Pantelejmonenko A.O. (2001) Sil'sjckoghospodarsjki obslughovujuchi kooperatyvy: prakt. posibnyk. [Agricultural Service Cooperatives: Practical. Manual]. K.: Urozhaj. 288 p.
2. Zinovchuk V., Malik M., Moldavan L. (1996) Kooperatyvni vidnosyny v aghrarnomu sektori [Cooperative relations in the agrarian sector]. Suchasna aghrarna polityka Ukrajinu: problemy stanovlennja. – P. 363-385.
3. Ukrajinu na peredodni mizhnarodnogho roku kooperatyviv [Electronic resource]. Available at: <http://www.Minagro.gov.ua/page/?12683> (accessed 24 November 2018).
4. Malik M.J., Luzan J.J. 2010. Problemni pytannja rozvytku kooperaciji ta integracijnykh vidnosyn v APK [Problematic issues of development of cooperation and integration relations in the agroindustrial complex]. Ekonomika APK. no. 3, pp. 3-9.
5. Moldavan L.V., Krysanov D. F., Udova L. O. (2010) Rolj kooperatyviv u podolanni sil'sjkoji bidnosti [Role of cooperatives in overcoming rural poverty]. Ekonomika APK no. 11, pp. 121-129
6. Moldavan L.V. Rolj sil'sjckoghospodarsjkykh obslughovujuchykh kooperatyviv u procesi reorghanzaciji KSP [The role of agricultural servicing cooperatives in the process of reorganization of Collective Joint Ventures]. K.: Tasis. 2000. 52 p.